

Két világégés árnyékában*

Kisvárdai az első világháború időszakában

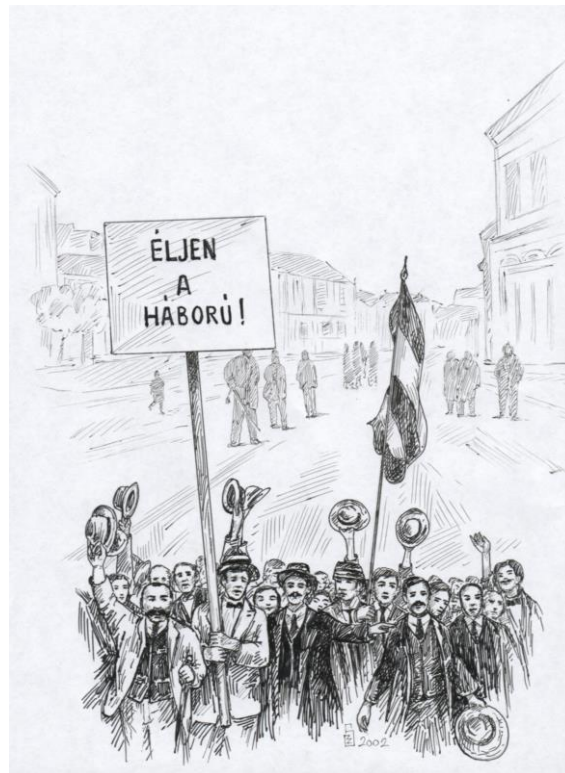
Amíg a korábbi évszázadok csatározásaira, honvédő harcaira, a mindent megszépítő romantikával emlékezünk, és a véres ütközeteket is vitézi küzdelemnek látjuk, ilyen nosztalgia nem tapad sem az első, sem a második világégéshez. Ennek a különbségnek az okait nem feladatom nyomozni, de talán az áldozatok nagy száma lehet a legfontosabb ok, ráadásul az ellenfelek már nem test-test ellen küzdöttek, mint hajdanán. Az is közrejátszhat ebben, hogy mindkét világháborúban valamilyen szövetségi rendszer keretén belül, némileg kényszerpályán mozogva küzdött a magyar katonák. Azt sem mondhatjuk, hogy mindig a hon védelme kívánta volna meg azt, hogy életüket áldozzák a katonák és a második világháborúban a polgári lakosság.

Ennyi bevezető után nézzük azokat az eseményeket, amelyekkel a háborús évek jellemezhetők. Az általánosan ismert tények, események ismertetésétől ezúttal eltekintünk, hiszen azok bármely történelmi tankönyvben fellelhetők és ismertek.

Előljáróban bontsuk is két elkülöníthető részre a tudnivalókat. A háború a csatatereken folyt ugyan, de a hátszágban élők sem élhették a korábbi életüket. Először a fronttal kapcsolatos történéseket tekintsük át.

Az köztudott, hogy az első világháború kitörését a lakosság szinte egyöntetű lelkesedéssel fogadta. Nem volt ez másképpen Kisvárdán sem.

„A háború hírére Kisvárdai nehezen lelkesedő népe is valósággal extázisba jött. Hétfőn este ezrekre menő tömeg gyűlt össze a városháza előtt, ahonnan elindulva hazafias dalok éneklése mellett járták be az utcákat, közben éltetve az uralkodót, s hazát, a hadsereget, Vilmos császárt és abcigolta a szerbeket... A lelkesítő körmenet szép rendben folyt le, csupán a Hercegárok pékműhelye forgott pillanatig veszélyben, amikor is meleg percekkel szerezték a műhelyben dolgozó idegen ajkú péksegédeknek. Közülük többnek inába szállott a bátorságuk, de egyéb bajuk nem történt, így reggelre kelve néhányan eltávoztak Kisvárdáról... Háborús állapotokat mutatnak az utcák képei egyébként is. Egyre-másra vonulnak bejéle a szabadságot és tartalékos katonák nagy lelkesedéssel, csupán a hozzátartozók nézik búsán, nehezé szívvel az elutazókat.”¹

Lelekesedés

* Elhangzott a Kisvárdai hadak útján tanácskozáson 2001. november 10-én.

¹ Figyelő: Az utcáról: Szabolcsi Újság, 1914, 31. sz. 5. p.

Kisvárdán ezt követően is estéről estére nagy csoportokban jártak az emberek, a máskor néptelen utcákon tömegekbe verődnek a községháza előtt, hátha hallanának valami újabb hírt. Az ifjúság a hét minden estéjén zászlók alatt, kürt és dobszó mellett énekelve járta be az utcákat, lelkesen tüntetve a háború mellett. Különösen július 31-én volt nagy tüntetés. A lakosság felnőtt része sem maradt hidegen, késő éjszakáig nem tér nyugovóra, hogy még megkaphassa az Estet, amely számára a legfrissebb híreket hozta.²

A hadüzenetet követte a megfelelő korosztály bevonulása: *”Katonáink az első hívó szóra bevonultak ezredeikhez s a bevonulási napokon a különböző felekezetek templomaiban alkalmat adtak papjaink, hogy a hit malasztjával is megerősítsék szívüket, sőt a vasúti állomáson is megjelentek, hogy lelkesítsék, bátorítsák a szent ügyért fegyvert fogni készülőket. De nem is volt rá nagy szükség. Katonáink szívesen mentek, a jókedv vidám nótákban csendült meg ajkaikon. Még ők bátorították és lelkesítették az itthon maradtakat, akik közül nem egynek keserű könnyek gyűlték a szemébe azért, hogy itthon kell maradnia.”*³

Október 26-28-án 404 népfőlkelő jelentkezett a hadseregbe, az ő sorozásuk később történt meg.⁴

Bevonulás

A település lakossága nem csak a saját fiaitól vett búcsút, hanem az átvonuló katonák felé is kimutatta együttérzését, vendégszeretetét: *”Állandóan tömve van a pályaudvar és környéke hölgyekből és férjfiakból álló közönséggel, akik élelmiszerekkel, frissítőekkel, gyümölcssel látják el a hadba induló vitézeket. Katonáink örömmel vonulnak a harcok mezejére s vidám nótákban csendül meg a jókedv ajkaikon.”*⁵

A kisvárdai, a szabolcsi, és az ország más vidékéről származó magyar katonákon kívül idegenek is voltak Kisvárdán. 1914. szeptember 5-én és 6-án a helyben állomásozó lengyel népfőlkelők esküdtek fel. Előbbi napon a római és görög katolikus vallásúak, utóbbin az izraeliták. Az eskütétel után felekezetiük papjai buzdító beszédet intéztek hozzájuk.⁶

A lelkesítő beszédek mellett falragaszok, plakátok is a helytállásra szólították fel a katonákat. A helyi hetilapban is megjelentek a „konjunktúra” teremtette háborús versek, pl. Császy János írt „Háborús nóta” címmel egy „alkotást”, ebből idézünk:

*„Sas szállott a háztetőre,
Jön a muszka, ne félj tőle,
Akárhány száz ezer legyen:
Ami bejön, ki nem megyen.
Éljen vitéz hadseregünk,
Éljen a Király!”*⁷

Az üzenetetés kétirányú volt, hiszen a fronton lévők is gyakran jelentkeztek publikusnak szánt írásaikkal a kisvárdai sajtóban. Egy helybeli banktisztviselő, H./alassy/ Gy./ula/⁸ tartalékos zászlós rendszeresen tudósított a harctérről, de mások leveleit is közreadták, pl. Révffy Károly feleségének szóló levelét.⁹

² Tüntetések Kisvárdán: Felsőszabolcsi Hírlap, 1914. 31. sz. 2. p. (a továbbiakban F. H.)

³ Hi a haza: F. H. 1914. 32. sz. 2. p.

⁴ Népfőlkelők jelentkezése: F. H. 1914. 44. sz. 2. p.

⁵ Az átvonuló katonák üdvözlése: F. H. 1914. 33. sz. 1. p.

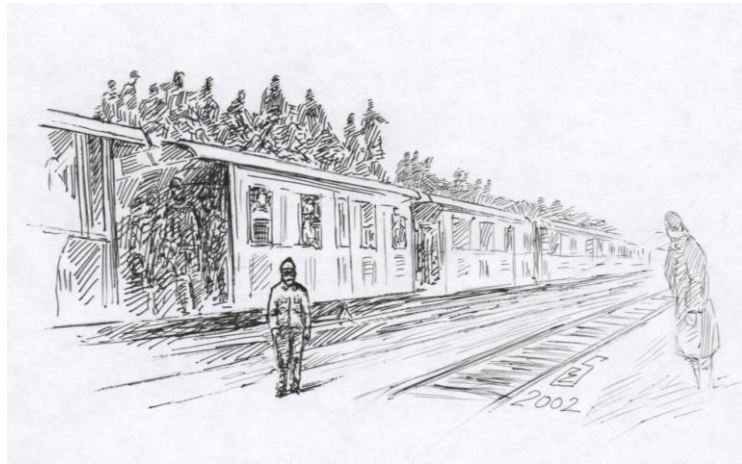
⁶ Katonák eskütétele: F. H. 1914. 37. sz. 2. p.

⁷ Háborús nóta: F. H. 1914. 42. sz. 3. p.

⁸ Levél az északi harctérről: F. H. 1914. 44. sz. 2. p., Levél a kórházból: F. H. 1915. 1. sz. 2.-3. p.

⁹ Levél a harctérről: 1915. 46. sz. 1-2. p.

Révffy, a bevonult kántortanító, katonanótákat is megjelentetett egy kis füzetkében.¹⁰ Ezeknek a „műveknek” a célja az volt, hogy buzdítsák a seregbe besorozottakat, a harctéri tudósítások közlésével pedig a hadfiak bizonyították az itthon maradottaknak, hogy diadalmasan haladnak előre, legyőzve a muszkát, a kutya szerbet és általában mindenkit.

Indulás a frontra

Ekkor még csak kevesen gondolták, hogy a magyar csapatoknak a diadalmenet mellett a szenvedés is osztályrésze lesz. Az uralkodót éltetőik nem sejtették, hogy a villámháborúból világháború lesz, s mire a háború befejeződik, Ferenc József halott, a birodalma felbomlik, az ország pedig megcsonkul.

Kezdetben minden gyorsan ment, az itthoniak csak a győzelmek jelét látták: „Mintegy 22 szerb hadifoglyot internáltak községünkbe, akiket a délvidéki városokból hoztak fel. Nagyjából iparos emberek, akik magyar városokban laktak, de szerbiai illetőségűek. A háború végeztéig hadifoglyokként nálunk tartózkodnak, s különböző munkákra vannak kiosztva.”¹¹ Kisvárdai lakosságának azonban hamarosan a halál közelségével is meg kellett ismerkednie. Először nem helyi személyeket, hanem az itt sebesülten átutazó katonákat érte a végítélet. Az első katonatemetésről így számot be a helyi lap: „*Vreionovo István galíciai tartalékos szakaszvezető tüdőgyulladásban, Borsi Gábor szentesi közkapitány pedig a nyírbozdányi állomáson a vonattól való elnyomása következtében szenvedett ki a kisvárdai közkórházban. Mind a kettőt a helyi viszonyok mellett lebető katonai pompával és a község közönségének nagy részvételével kísérték örök nyugalomra a vasút melletti sírkertbe.*”¹²

Az ezt követő héten újabb halálesetek történtek, az elhunytak szintén az átutazók közül kerültek ki.¹³

Mivel mind gyakoribbá váltak a sérülteket szállító vonatok, Kisvárdán is önkéntes ápolónői tanfolyamot indítottak 1914-ben, ekkor mintegy 20 fő végzett.¹⁴ Ők a helyi Vörös Kereszt kórházában, dr. Lukács Vilmos vezetésével ápolták a sebesülteket, betegeket.

1915-ben október 31-én közölték, hogy 1914. november 5. óta 220 beteget gyógyítottak (szerbet, orosz, németet, magyart) dr. Lukács Vilmos kórházig vezetésével, és önkéntesek ápolásával. Többször kértek az újságon keresztül fehérneműt, inget, alsónadrágot, harisnyát a sebesültek részére.¹⁵

¹⁰ Révfy Károly katonanótái: F. H. 1916. 6. sz. 1. p.

¹¹ Szerb hadifoglyok: F. H. 1914. 34. sz. 1. p.

¹² Katona halál: F. H. 1914. 35. sz. 3. p.

¹³ Katonatemetés: F. H. 1914. 36. sz. 3. p.

¹⁴ A Kisvárdai Vörös-Kereszt díszgyűlése: F. H. 1914. 45. sz. 3. p.

¹⁵ Jubilál a Vörös Kereszt: F. H. 1915. 44. sz. 3. p.

Katonatemetés

Hamarosan bekövetkezett az, amitől mindenki retteget: az első kisvárdai halottról érkezett gyászjelentés.¹⁶ Őt 1913-tól a gimnázium matematika-fizika tanárként alkalmazta, a mozgósítás elrendelésekor, mint tartalékos hadnagy volt gyakorlaton, onnan a szerb hadszíntérre került, októberben a 28. sz. népfőkelő gyalogezred 7. századának parancsnokságát bízták rá. ¹⁷ November 1-én még rózsaszínű levelezőlapot írt: „jól vagyok, semmi bajom, legközelebb hosszú levelet írok”, 3-án már egy ellenséges golyó oltotta ki életét, bajtársai Mitrovicán temették el az ottani izraelita temetőbe.

A híradások minduntalan közölték azok neveit, akik a harcokban bátorságukkal kitűntek, és ezért különböző érdemeleket kaptak, pl. György Jenő mérnök, Halassy Gyula, a későbbi olimpiai bajnok, de ezek sem feledtették el a halált hozó híreket. Schwarcz Samu, a Mezőgazdák Bankja tisztviselője a bécsi kórházban hunyt el,¹⁸ Mezey Barnabás a főszolgabírói hivatal tisztviselője a galíciai Iskauban 1914. november 1-én.¹⁹

Halassy Gyula

Az áldozatok, a halálozások bár sokkolták az érintetteket, a többség számára idővel mégis megszokottá váltak, miként a legfontosabb politikai, harci események is csak hírré silányodtak. Már az 1914-es év végén ezt olvashatjuk ki a korabeli sajtóból: „mi a béke ülésben felnevelkedett generáció...a legnagyobb közönnyel megyünk el már az események mellett, s korántsem váltbatnak ki belőlünk azok ma, még legsúlyosabbaknak látszó esetek sem, olyan érzéseket, amilyeneket a háború első fűzésának apróbb momentumai eredményeztek...megszoktuk már a háborút is, amint megszokik mindent az ember. Ha valaki azt merte volna mondani a háborús idők kezdetén, hogy a mi szerbiai akciónk annyi akadályba ütközik, kinevettük volna. Ha valaki megmerte volna tenni, hogy az ellenséges hadaknak hazánk földjére való betörését is kilátásba helyezi, sajnálkozva néztünk volna rá.”²⁰

Továbbra is érkeznek az információk a frontról, a személyes üzenetek, tábori levelezőlapok is célt értek. Krausz Soma kisvárdai gépjavitó mester 1915 februárjában repülőpostával a következő tartalmú levelezőlapot küldte feleségének: „A legnagyobb örömmel értesítünk benneteket, hogy bála a jó Istennek, a legjobb egészségnek örvendünk. Kérlek benneteket, hogy mindazoknak a családjaikat, akik e lapon fel vannak sorolva, levelezőlapon, vagy ha lehet telefonon értesítsétek, hogy itt lévő hozzátartozóik egészségesek. Ezek: Goldman Hermann és Ignácné, Beck Eisikné, Veszprémi Gáspárné, (Kastaly telep,) Tulipánné, Krebszné, (Krebsz Józsefné) akinek a férje Braun Nachman szabónál dolgozott. Mindezek kisvárdaiak.” A többi felsorolt személy a környékről való.²¹

¹⁶ Nemes Mór: F. H. 1914. 46. sz. 3. p.

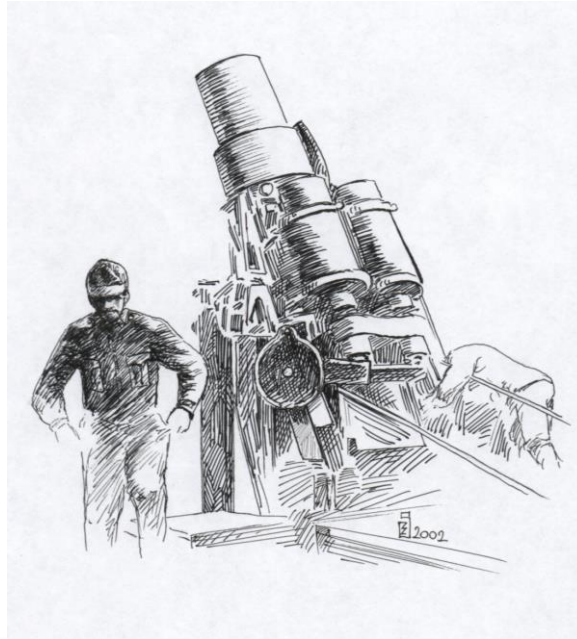
¹⁷ A Kisvárdai Magyar Királyi Állami Főgimnázium negyedik évi értesítője az 1914/15. iskolai évről, Kisvárdai, 1915. 4-5. p.

¹⁸ Hősi halál: F. H. 1914. 50. sz. 3. p.

¹⁹ Hősi halál: F. H. 1915. 5. sz. 3. p.

²⁰ A megszokás ereje: F. H. 1914. 51. sz. 1. p.

²¹ Üzenet Przemyslából: F. H. 1915. 8. sz. 3. p.

A háború képei I.

Néha a lap arról tudósított, hogy írója hadifogságba esett. 1916 nyarán Pensából, Oroszországból érkezett az egyik érintett családhoz tábori lap, amelyből kiderült, hogy Barcs Tibor, dr. Kubassy Béla, Orosz Pál június 9-én orosz fogsága került. ²² Ebben az évben több hónapi hallgatás után adott életjelt magáról Tulipán Illés, aki Pétervár közelében volt hadifogságban. ²³ Hadifoglyok Kisvárdán is voltak, a közvélemény szerint túl nagy szabadságot is kaptak a foglyok azoktól, akiknek munkára kiadták őket. Sokszor civil ruhát viseltek, ilyenkor külsőre meg sem lehetett őket különböztetni a helybéliektől. Az orosz foglyoktól nem idegenkedtek a cselédlányok sem, akik velük pásztorórákat tartottak. ²⁴

A fogoly férfiak és a honleányok bizonyára lelkesen ápolták az orosz-magyar barátságot, de a lakosság egyre kevésbé tudott már lelkesedni. Egyik ilyen ritka ünnepelés volt, amikor 1915. augusztusában Varsó bevételét ünnepelték meg. 5-én, csütörtök délelőtt magánúton terjedt el a hír, péntek reggel jött meg a hivatalos értesítés Kisvárdára. A lakosság kivilágította az ablakokat, fáklyás lampionos felvonulást tartott, harci dalokat énekeltek a vonuló tömeg, dobszó, kürt harsogása kísérte őket útjukon. Boromissza Jenő gimnáziumi tanár mondott beszédet az Iparbank erkélyéről, aki: *”...e nagy napot oly lelkes szavakkal tudta méltatni, hogy a magyar népnek különben is tüzes indulatát valódi extázisba hozta.”* A menet ezt követően a városházához ment, ahol Csiky Tóni bandája hazafias darabokat játszott, a közönség pedig énekelt, majd eloszlott. ²⁵

Ahogy az évek szálltak, úgy szaporodtak a halottak, a rokkantak. Volt, akit a halála után tüntettek ki, pl. Herz Kálmán kisvárdai önkéntest, aki elhunyt után az I. osztályú vitézségi érmet kapta meg. Ő a Gazdasági és Kereskedelmi Hitelintézetnél volt tisztviselő, s az olasz fronton, Arzieronál halt meg. ²⁶

Az 1917-es év első hírei között is a gyászt találjuk. Molnár Rezső a gimnázium tanára, a 19. honvéd gyalogezred önkéntes szakaszvezetője, 1916. december 24-én 33 évesen elhunyt. ²⁷ A Kisvárdán ápoltak száma sem csökkent, a Vörös Kereszt 1917-ben 355 beteget ápol. ²⁸

Ahogy a háború mind tovább húzódott, a monarchia és szövetségeseinek gazdasági és katonai gyengesége egyre nyilvánvalóbb lett. Ezen a helyzeten az sem tudott lényegesen változtatni, hogy 1918 elején már Kisvárdán is a nyolcadik hadikölcsön jegyzésére buzdítottak a lapok. Az első hadikölcsön jegyzésekre még 1914-ben került sor, ekkor 6%-os kamatot kínáltak azoknak, akik ilyen módon kölcsönt adtak az államnak. 1915-ben arról számoltak be a híradások, hogy 5 390 900 koronát eredményezett eddig Kisvárdán a három hadikölcsön. ²⁹ Természetesen a pénzintézetek vezették a jegyzést. Ekkor a csirke kg-ja 2 korona, 1 kg vaj 4 korona, burgonya 12 fillér, bab 20 fillér, hízott kacsza kilója 2 korona 80 fillér.

²² Hírek a hadifogságból. F. H. 1916. 30. sz. 3. p.

²³ Hír a hadifogságból. F. H. 1916. 50. sz. 2. p.

²⁴ Idill a várkerítésben 1916. 38. sz. 3. p.

²⁵ Varsó bevételének ünneplése. F. H. 1915. 32. sz. 2. p.

²⁶ Kinttérés a halál után. F. H. 1916. 37. sz. 2. p.

²⁷ Molnár Rezső emlékezete. F. H. 1917. 3. sz. 1. p.

²⁸ A Vörös-Kereszt gyűlései. F. H. 1918. 22. sz. 1. p.

²⁹ Kisvárdai és a hadikölcsön. F. H. 1915. 50. sz. 1. p.

sebesült katonák

1918. április 24-26-án még a 19-24 éves népfelkelők szemléjét tartották Kisvárdán, ekkor 530 főből 92 főt alkalmasnak találtak a hadviselésre,³⁰ de a háború vége, a katonai összeomlás ekkorra már elkerülhetetlen volt. 1918 nyarán tömegesen térnek haza a fogságból a katonák, előtte azonban gyűjtő, megfigyelő táborba vitték, megvizsgálták, és lehetőség szerint felruházták őket.³¹

A harcok végét jelzi, hogy 1918 őszén megszűntette működését a Veres Kereszt kórház is. özv. Angyalossy Pálné, Kovács Samuné, mint főápolók és dr. Lukács Vilmos a kórház igazgató-orvosa érdemel kiemelés.

Élet a hátszágban

A harci cselekményekkel összefüggésben előadottak után tekintsük át a hátszágban zajló események, folyamatok közül a fontosabbakat! A háború kitörése után azonnal megfogalmazódott a gondolat, hogy a harctérre menők családtagjait fel kell karolni. A község előljárósága felszólította a tehetős polgárokat, hogy adományaikkal segítsenek.³²

Aggodalom

³⁰ Sorozás: F. H. 1918. 17. sz. 3. p.,

³¹ Fehéreműt a hazatérő foglyoknak: F. H. 36. sz. 1. p.

³² Segítsünk az itthonmaradottakon: F. H. 1914. 31. sz. 3. p.

A közrend biztosítása is a legelső feladatok egyike közé tartozott. Ennek érdekében polgárőrséget szerveztek: „Az első bűnő szóra majdnem 400 fő jelentkezett, s a következő héten ez a szám 500-ra nőtt. Feladatuk: este 10 órától reggeli 4 óráig a község minden utcájában, s az esetleges tüzoltáznál helyettesítse a bevonult tüzoltókat is. Éjjelente így 50 fő cirkált.”³³

A közigazgatási hatóság hamarosan felmentette az önkénteseket, egyúttal október 1-től elrendelte a 18-60 évesek kötelező polgárőrségét. Az őrszolgálat - másfél-két órai váltással -, este 9-től reggel 5-ig tartott. Aki az önkénteseknél tevékenykedett, azt egyelőre felmentették, mások 30 korona megfizetésével mentesíthették magukat.³⁴

Nem a közbiztonság lett azonban a legfontosabb kérdés, hanem a gazdasági viszonyok, a szociális helyzet alakulása. Az élet, a termelés a hadi érdekeknek rendelődött alá, az állam erőteljesen beavatkozott a gazdaságba. A sorozások újabb és újabb munkaerőt vontak ki a termelésből, a helyi hatóságok különböző szigorral hajtották végre a központi rendeleteket. Szabolcs gazdasága, így Kisvárdai gazdasága sem volt alkalmas arra, hogy a háború teremtette konjunktúrát kihasználja. A mezőgazdasági termelés csökkent, az ipar pedig kevésbé jellemezte településünket, bár megemlítendő, hogy a Felsőszabolcsi Központi Szeszűfőző Szövetkezet ekkor kapott engedélyt szőlőtörköly, borseprő és szilva feldolgozására.

A szociális helyzet romlott, a közéleti cikkek jegeire adták, a forgalmat szabályozták, egymást érték a rekvirálások.

A háború azonban bizonyos tekintetben alakította a társadalmat is, megnőtt a társadalmi szolidaritás. Szociális, karitatív egyletek működtek, fokozottabban ügyeltek a hadiözvegyekre, hadiárvaakra. A háború elején már arról számolt be a Felsőszabolcsi Hírlap, hogy: „A múlt héten 30 másza kenyeret osztott ki a község a hadseregbe bevonult itthon maradtak családtagjainak.”³⁵ Ahogy a hetek, hónapok múltak, jobb lett volna, ha nem „osztják” a kenyeret, hanem szorozzák. November 23-án a tisztviselők értekezletet tartottak a drágaság ellen, a csökkenő életszínvonaluk miatt. Mayer György gimnáziumi igazgató vezetésével határozatokat, kérvényeket fogalmaztak meg, ezeket a község vezetőségéhez eljuttatták.³⁶

Szegénység

A helyi sajtó is támogatta az ügyet, kifejtve, hogy minden osztály segíthet magán, de az állami alkalmazott vagy a községi nem. A mezőgazdasági termelő, az iparos drágábban adja el termékeit, a kereskedő a vevőkkel fizetési meg a többletet, de a tisztviselő a munkájáért kevesebbet kap, miközben a kiadásai 50%-kal emelkedtek.³⁷

A kormányzat maximált árakat próbált alkalmazni a terményekre, a gabonára, lisztre, de nem sok eredménnyel: „Miért a maximális ár, ha úgy sem tartja meg egy eladó sem?” tette fel jogosan a kérdést a korabeli ember.³⁸ Folytonosan cikkeztek a nyereszkezőkről, de ettől nem változott meg semmi. „Az t hittiük, hogy a háborús idők komolysága kiölte az uszorát, a kapzsiságot, azonban úgy látszik csalódtunk. A kapzsiság, a nyereszkeedés bacilusa gonoszabb, mint a koleráé, emezt megöli a gőz, megöli a savanyúság is, de a kapzsiság bacilusának nem árt...Az uszorosok és nyereszkezők élnek és a háború idejét felhasználják színtén zavarosnak, amiben halászni lehet.”³⁹

³³ Polgárőrség szervezése: F. H. 1914. 32. sz. 2. p.

³⁴ Kötelező polgári őrség: F. H. 1914. 40. sz. 2. p.

³⁵ Kenyérosztás: F. H. 1914. 34. sz. 2. p.

³⁶ Tisztviselő értekezlet a drágaság ellen: F. H. 1914. 48. sz. 3. p.

³⁷ A tisztviselők védelme: F. H. 1914. 49. sz. 1. p.

³⁸ Azok a maximális árak: F. H. 1915. 2. sz. 3. p.

³⁹ A gazdálkodó nép védelme: F. H. 1914. 45. sz. 1. p.

A nyerészkedést a sajtótól hathatósabban gátolhatta volna meg a hatóság, de többnyire erélytelenül lépett fel azokkal szemben, akik kijátszották a rendeleteket. A lisztkészletek, gabonakészletek lefoglalását helyezték kilátásba azoknál, akik a megengedett árnál magasabban adják azt, vagy az azokból előállított termékeket.⁴⁰

A gondokat az is fokozta, hogy a háborús idők óta a község lakossága a menekültek révén már 1914 végére több százzal nőtt. Sokukat a község anyagi támogatásban is részesítette, ám ezek a vendégek veszélyeztették a kisvárdaiak megélhetését. Ittlétük a piaci árakat felszórította, mert ők a magas árat is képesek voltak megadni a cikkekért, az élelmiszereket összevásárolták és a szomszédos megyékbe továbbították, így Kisvárdán nem volt elég árú. Ezt megakadályozandó intézkedésként 1915. február 25-én a főszolgabíró elrendelte az élelmiszerek összeírását, és megtiltotta azoknak a községből való kiszállítását. Megszabta, hogy az élelmiszerek árusításával foglalkozók 1-1 fajta cikkből magánfeleknek 5 kg-nál többet nem adhatnak el. Viszonteladók ettől nagyobb mennyiséget is vásárolhattak, ha erre hatósági engedélyt szereztek. Mindenki köteles volt a búza, rozs, árpa, bab, tengeri, burgonya, és az ezekből előállított lisztkészletét március 1-ig a községházán bejelenteni.⁴¹

Nem csak a drágaság, de a mennyiségi korlátozás is sújtotta a lakosságot. A miniszteri rendelet szerint 1915 nyaratól kedden és pénteken tilos volt húst forgalmazni.⁴² Őszre a helyzet tovább súlyosbodott. Nagy a drágaság, a termelők szemérmetlen módon emelik az árakat a háború előttinek háromszorosára,- panaszkodtak a helyiek.⁴³ A tél beállta további nehézséget hozott. Kevés és drága a tűzifa, ezért sokkal nehezebb volt ezt a telet átvészelni, mint az elsőt.⁴⁴

Annyi baj közt még a betegség is gyötörte a lakosságot. November végén himlőjárvány tört ki, december 22-től január 12-ig az iskolák is zárva voltak.⁴⁵

A következő esztendőben a megpróbáltatások folytatódtak, hiába voltak a maximált árak, ezt ritkán tartották be. A háború megölte a piacot, kevés volt az árú, magas ár. Régen az ár szabad alku tárgya volt- írták, most korlátozták az árakat, ezt az eladó azzal torolta meg, hogy nem vitte a piacra árut.⁴⁶

Az alispán 1916. január 16-án közzétette a február 15-ig érvényes maximált árakat. Kisvárdán ezek az árak voltak érvényesek.⁴⁷

Termékek	Fillér/kg
olvasztott sertészsír	650
háj és nyers disznózsír	610
nyers szalonna	590
nyers sertéskaraj és sonka	360
egyéb sertéshús	342
1/2 sertés, fej- és láb nélkül szalonnával	450
sózott szalonna	549
füstölt vagy paprikás szalonna	603
főzött és abált szalonna	603
húsos csemege szalonna	603
füstölt sonka egészben	630
főtt sonka	720
disznósajt	495
friss kolbász	495
füstölt kolbász	539
füstölt sertéshús	486
füstölt oldalas	432
vörös hentesárú készítmények (felvágottak)	775
ki nem préselt szalonna pörcc	315
kipréselt szalonna tepertő	179
hurka	225
kocsonyahúsok és zsigerek	162

A hátországban is harc folyt tehát, harc a létfenntartásért. Elegendő ennek bizonyítására, ha néhány újságcikk címét felidézem:

40 A lisztkészletek lefoglalása: F. H. 1915. 6. sz. 3. p.

41 A drágaság egyik oka: F. H. 1915. 7. sz. 1. p.

42 A húsfogyasztás korlátozása: F. H. 1915. 28. sz. 2. p.

43 Piaci háború: F. H. 1915. 44. sz. 1. p.

44 A második tél előtt: F. H. 1915. 45. sz. 1. p.

45 Kisvárdai himlőjárvány: F. H. 1915. 52. sz. 2. p.

46 Piacunk régen és most: F. H. 1916. 15. sz. 1. p.

47 Míkecz Dezső alispán hirtelménye a disznózsír, szalonna, sertéshús és a sertéshúsból előállított termékek áairól: Nyírvivék, 1916. január 16. 5-6. p. In: A munkásság és parasztság élete és mozgalmi Szabolcs-Szatmár megyében 1886-1919, szerk. Hársfalvi Péter, Nyíregyháza: MSZMP, 1981, 206-207. p.

-A liszt és kenyérfogyasztás szabályozása.⁴⁸
-A hús és zsír kérdése.⁴⁹
-Nincs petróleum.⁵⁰
-Nem lesz húsvéti tojás.⁵¹ 6 hónap, vagy 600 korona büntetés a terhe, ha valaki készít vagy ilyet árul.
-A tengeri maximálása.⁵² A tengeri termést az egész megyében elrekkvirálja a minisztérium, csak megszabott mennyiséget hagynak a termelőnél.

A románok előretörése miatt Erdélyből Kisvárdára menekülők csak tovább növelték a gondokat. Szeptember 16-án vonaton érkeztek meg Kisvárdára, főleg gyermekek, asszonyok, majd szeptember 23-án újabb 400 fő.⁵³

A hatóság érezhetően egyre szigorúbban lépett fel a visszaélőkkel szemben, de csak részeredményeket tudott elérni. Azokat a háborús viszonyokat, amelyek a termelés, a gazdaság állapotát megváltoztatták, így a visszaélés lehetőségét életre hívták, a nyereszkesedésre alkalmat adtak, nem tudták megszüntetni. Hiába büntették meg 400 koronára pl. Klein Mór szatócsot, aki az 1 liter ecetet 2 korona 40 filléréért, az 1 liter petróleum 1 koronáért adta, Zelenák Jánost⁵⁴, szintén 400 koronára, mivel fél kg mosószappant 8 koronával drágábban adott el, hiába sújtották Mácza Endrét⁵⁵ 160 korona bírsággal, amiért hústalan napon 5 kg húst mért ki, hiába leplezték le azt, aki rossz cipőt, drága és rossz tejet árult, gabonát rejtegetett a hordóban, vagy élelmiszert csempészett ki a községből, a hiány teremtette lehetőségeket mindig akadt, aki kihasználta. A hiánygazdaságot sokan a maguk javára tudták fordítani.

A megszokásban, a napi gondokkal terhes életben csak 1916 novembere hozott némi változatosságot, amikor a király halála miatt kedvükre kigyászolhatták magukat a kisvárdaiak. Aztán folytatódott az addigi rend: tolongások, tömegjelenetek városháza előtt a különböző jegyek beszerzéséért, eleget tenni az újabb és újabb rekkvirálásoknak, beszolgáltatási kötelezettségeknek, amivel a hadsereg ellátását kívánták biztosítani. A járásnak az év végén 6800 mázsát kellett adnia, búza, gabona, kétszeres, árpa, tengeri, köles, pohánka, hüvelyes terményekből.

Amikor minden társadalmi réteg elégedetlenkedett, még ebben a helyzetben is élt a humor, ahogyan ezt néhány akkoriban módosított közmondásból sejtethetjük:

- Van mit aprítania a kondenzált tejbe.
- Megette a kenyérbegyét javát.
- Jobb ma egy kiló zsír, mint holnap egy disznó.
- Lassan járj, úgysem éred utol az inflációt.
- Ki korán kel hadseregszállítóval találkozik.

Az 1916-os év az, amelynek végén hivatalosan is elhangzott, hogy legyen békekesség. A helyi közéletet formálók ekkor még úgy látták, hogy ez nagyszerű gesztus akkor, amikor mi vagyunk a teljes győzelem reményére feljogosítva.⁵⁶

Az 1917-es évet is olyan események jellemezték, mint amilyeneket már a háború előző éveiben ismertettünk, s nem változott a helyzet 1918-ra sem. Továbbra is az árucikkek hiánya dominált, újabb és újabb rekkvirálásokat (terményt, burgonyát, marhát) rendelt el a minisztérium, redukálták a fejkvótákat is.

Egy fontos változás azonban mégis történt. Az oroszokkal fegyverszünetet, majd békét kötött a Monarchia. Az emberek Kisvárdán is reménykedtek, hogy talán vége lesz a háborúnak.⁵⁷

Ám az csak nem akart bekövetkezni, s addig is, amíg *”jelt nem ír hazánkera újból a béke ujja”*, mindenki tette a dolgát. Az uralkodó uralkodott, a hadiszállító nyereszkesedett, a katona meghalt, a hátország nélkülözött. Így volt ez általában, és így volt ez Kisvárdán is. Néhány kisebb eset a korabeli újságból: Panama a cukorjegyek körül, drága fuvar, visszaélés a hadisegélyek körül, liszt kivétel a községből. Ilyen és hasonló ügyek miatt mind több ítélet fordult elő, minden héten lefüleltek valamiért valakit a rendőrök, de a negatív folyamatot nem tudták megállítani.

A központi rendeletek még jobban kizsigerelték a lakosságot, pl. zsírt rekkviráltak már a magánszemélyeknél is, csak 40 dkg-ot hagytak meg egy hónapra egy személynek.⁵⁸ A terményrendelet eltért az eddigiektől annyiban, hogy a kalászosok és a köles termését a cséplés pillanatában zár alá vették, eladását és vételét csak a Haditermény Részvénytársaságnak engedte meg.⁵⁹ A cipőrendelet szerint új cipőt elvállalni, javítást végezni csak a főszolgabíró által kiadott engedély alapján lehetett, az árakat is megszabták.

48 A liszt és kenyérfogyasztás szabályozása: F. H. 1916. 2. sz. 2. p.

49 A hús és zsír kérdése: F. H. 1916. 37. sz. 1. p.

50 Nincs petróleum: F. H. 1916. 52. sz. 3. p.

51 Nem lesz húsvéti tojás: F. H. 1916. 15. sz. 3. p.

52 A tengeri maximálása: F. H. 1916. 42. sz. 2. p.

53 Az endélyi menekültekért: F. H. 1916. 37. sz. 2. p.

54 Ándrágítás: F. H. 1916. 46. sz. 3. p.

55 Hústalan nap megszegése: F. H. 1916. 48. sz. 3. p.

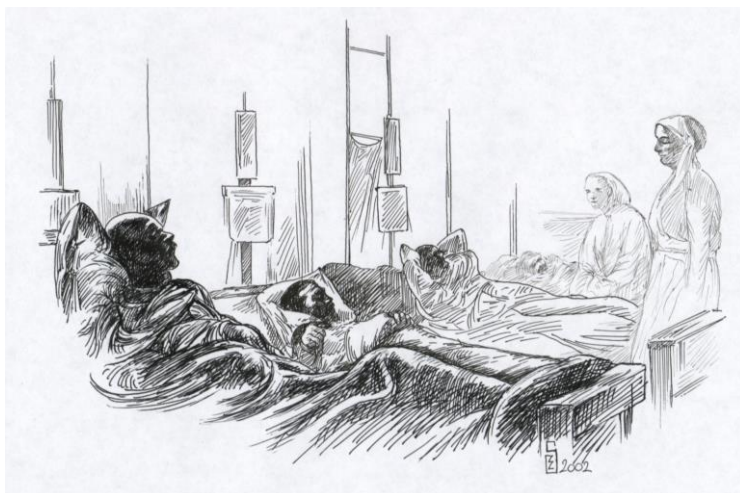
56 A béke útján: F. H. 1916. 51. sz. 1. p.

57 Vírdat keletről: F. H. 1918. 8. sz. 1. p.

58 Zsír rekkvirálása: F. H. 1918. 13. sz. 2. p.

59 A terményrendelet: F. H. 1918. 25. sz. 1. p.

A sanyarúnak lefestett kép mögött is ott voltak az emberiségnek, a szolidaritásnak a jelei.

Sebesültek ápolása

A Vörös Kereszt kisvárdai fiókja állandóan ébren tartotta a rászorulókat segélyezését, felkarolását, s nem csak a hátszágban élőkre gondoltak, hanem a frontra vezényeltre is, pl.: kaptát, inget, lepedőt, párnát, törülközőt, hasmelegítőt, csuklóvédőt, prémet gyűjtöttek.⁶⁰ Iskolák is gyűjtést rendeztek a katonáknak, különböző egyletek jótékony műsoros esteket tartottak, pénzbeli felajánlásokat tettek, jótékony célú „football” meccset is szerveztek. Még a katonák művétagjaira is gyűjtéseket rendeztek. Sokféle célból rendeztek gyűjtéseket, általában segélyezésre használták a pénzbeli vagy természetbeli adományokat, de fémeket is gyűjtöttek a hadseregnek.⁶¹ Ekkor a gimnázium tanulóit 20 mázsa rezet gyűjtöttek be.⁶² Megemlíthetjük, hogy nem csak önkéntes felajánlások, de rekvirálások is történtek a fémgyűjtés, vagyis a harci eszközök gyártása érdekében. A kisvárdai egyházak is áldozatot hoztak akkor, amikor 1917. április 14-én egy katonai bizottság jelent meg a községben, mely mindhárom templomból leszedette a harangokat, mindegyikben csak egyet hagyva meg. Az izraelita egyháztól a villámhárítót és templomi kegyszereket rekvirálta el. Akik ezt a szomorú eseményt végignézték, könnyekre fakadtak. A harangokat felvirágozva indították el a pusztítás útjára, hogy eddigi szerepükkel ellenkező feladatot töltsenek be.⁶³

1918 elején már a nyolcadik hadikölcsön jegyzésével foglalkoztak, a segélyakciók, gyűjtések, a szokásos módon zajlottak, a frontról egyre kedvezőtlenebb hírek érkeztek, amelyek a győzelemben hívók szempontjából voltak kedvezőtlenebbek, a békét óhajtok számára kedvezőek, ám mindkét fél számára áldozatokkal jártak.

Szeptember végén spanyolnátha támadta meg Kisvárdát is, a járvány sok áldozatot szedett. A háború viszont már nem követelt több halottat, mert a hadszíntereken bekövetkezett vereségek hatására a frontokon, majd ezt követően a hátszágban is felbomlott az eddig szilárdnak tűnő rend.

Kisvárdán október 6-án, vasárnap számolt be az újság a mindenki által oly régóta várt eseményről: „*Szombaton este hivatalos helyről kaptuk azt a telefon értesítést, hogy az összes frontokon fegyverszünet jött létre és megkezdődtek a béketárgyalások. A magyar-osztrák külügyminiszter a svéd kormány, a német kormány pedig a svájci birodalmi tanács útján felajánlotta a békét az ententének a Wilson féle 14 pont alapján. Bővebb részleteket a mai budapesti napilapok fognak közölni.*”⁶⁴

A vesztes háború, az évek tartó nélkülözés, a hiábavaló áldozatok politikai válságot idéztek elő. Császy László, a helyi hetilap szerkesztője így írt erről: „*A háború kovásza megkezdte erjesztő munkáját...Ki gondolta volna évekkor ezelőtt, hogy ide jutunk, ki hitte volna, hogy az a határtalan lelkesedés, amely négy évvel előbb olyan elemi erővel tört ki, négy év vér és erővesztése, folytonos győzelmi mámor után belső bomlások kovászává alakuljon át... immár bomladozik is a régi világ, hogy annak romjain megszülessék egy új, amelyben mindenki megtalálhassa a neki megfelelő helyet...Düledeznek a régi bálványok kihalóban a korhadó szék.*”⁶⁵

A háború a megyében kb. 2000 ember életét követelte, Kisvárdának 78 embert kellett gyászolnia. A háborús emlékek összegyűjtésére többször történt felhívás, mondván, hogy ezek egykor történelmi értékek lesznek, a nemzeti érzést fogják majd erősíteni.⁶⁶

⁶⁰ Adakozás a katonáknak: F.H. 1914. 37. sz. 2. p.

⁶¹ Fémeket a hadseregnek: F. H. 1915. 17. sz. 2. p.

⁶² Réztárgyak gyűjtése: F. H. 1915. 21. sz. 3. p.

⁶³ Bevonultak a harangok: F. H. 1917. 16. sz. 2. p.

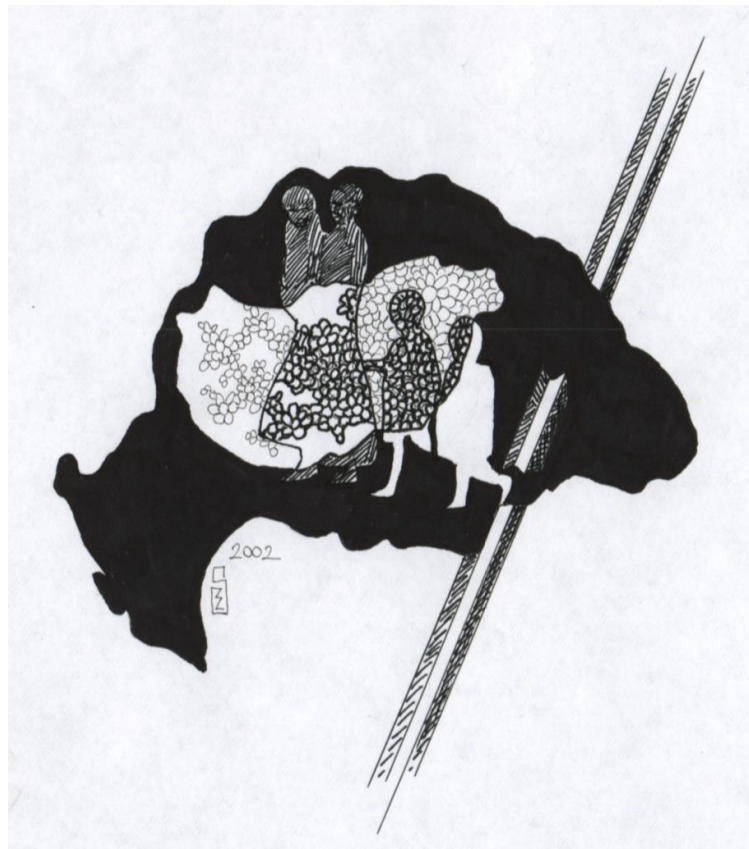
⁶⁴ Fegyverszünet: F. H. 1918. 40. sz. 2. p.

⁶⁵ y: Érjeds: F. H. 1918. 44. sz. 1. p.

⁶⁶ Jegyzetek: F. H. 1915. 5. sz. 1. p.

Az elesett hősök emlékének megőrkítésére is több próbálkozás történt, az utolsó 1918-ban, amikor a gimnázium az önképzőkörének ünnepélyéből képződött jövedelem egy részét, 2000 koronát adott át arra a célra a községnek, hogy ez képezze alapját a világháborúban elesett hős katonák emlékét megőrkítő szobornak, alkotásnak. Ehhez az összeghez várták a további felajánlásokat. Az önképzőkör 10 éves határidőt tűzött ki a feladat megvalósítására.⁶⁷ Akkor még sokan reménykedtek abban, hogy majd egy monumentális emlékmű valósul meg.

Az elhaltak emlékének megőrzése érdekében több minden történt. A kisvárdai zsidóság a saját közösségéből elhaltak nevét emléktáblán megőrkítette, ez ma is látható a Rétközi Múzeumban. Ismerünk egy olyan tablót, amelyen a kisvárdai elhunytak fotói szerepelnek, a megye kiadta a világháborúban elesettek megyei hősök névsorát tartalmazó könyvet, de Kisvárdán nem épült fel az emlékmű. Csak 1990-ben, a temetőben épült fel a Vincze István által tervezett emlékhely, ahol az első világháborús halottak is kaptak egy táblát.

Hontalanság

⁶⁷ Hősök emlékszóbra: F. H. 1918. 16. sz. 1. p.